

مدیریت شهری

شماره ۲۶، پاییز و زمستان ۱۳۸۹
No.26 Autumn & Winter

۱۹۰-۱۸۱

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۸۹/۱۰/۱۵

زمان دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۵/۲۳

بررسی عملکرد شوراهای اسلامی روستا و تاثیر میزان سوادِ اعضاء در آن (نمونه موردی: شهرستان دیر)

هوشنگ رستم پور - استادیار دانشگاه خلیج فارس بوشهر، بوشهر، ایران.
بهروز محمدی یگانه - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
حسن حیدری* - مدرس گروه جغرافیا دانشگاه پیام نور برازجان، برازجان، ایران.

Surveying the function of rural Islamic council and the impact of user's literacy on it (case study: Dayer city)

Abstract: Human as a person that can effect on nature in economic and social order has two important role: first, management with thoughtful brain, second, the workers and employees on base of thought. So the progress of many countries like some of west countries beside of their use from the industrial and financial abilities of developed countries and also beside their social circumstance is on base of this two role. For this aim with using the human's cooperation and partnership in rural districts, we can achieve two levels of concrete development but by training the thought of active people in cooperation on daily affair rural districts. Human is old careers can excel on nature and natural events and cooperate with each others. In next careers with extending this power and cooperation in special forms and around the special goal, these societies could by necessary functions solve the people's problems, especially in rural societies for doing the affair, so these groups become constitutional. the method of research in this easy is descriptive analytic and the way of compiling information is in library manner and method of analysis of data is in qualitative form so the results show the cooperation as a goal that can cause the constant development in village.

Key words: village-cooperation-constant development-rural development

چکیده

«توسعه مناطق روستایی» به همراه شناخت قابلیت‌ها و تنگناهای آنها با توجه به تجربه تاریخی فرآیند توسعه، یکی از محورهای اساسی برنامه‌های توسعه، و یک ضرورت بنیادی برای توسعه محلی، منطقه ای و ملی است؛ و در هر کشوری به برنامه ریزی منسجم و هماهنگ نیازمند است. در این راستا مدیریت نوین روستایی می‌تواند روستاها را در مسیر توسعه یکپارچه و هماهنگ قرار دهد. این پایان نامه به دنبال تحلیل چالش‌های مدیریت روستایی با تاکید بر عملکرد شوراهای اسلامی روستا و رسیدن به اهداف توسعه است. جهت تحقق این اهداف، از روش کتابخانه ای و پیمایشی استفاده شده است. در این پژوهش پس از تهیه مبانی نظری تحقیق، جهت بررسی کارکرد و عملکرد شوراهای اسلامی روستا، اقدام به عملیات میدانی گردید. برای این کار دو نوع پرسش نامه (مردم و مسئولین) استفاده شده است. پس از تکمیل پرسش نامه‌ها، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار spss و excel استفاده گردید. آزمون فرضیه تحقیق به روش تجزیه و تحلیل توصیفی و پرسش نامه و «آزمون کای اسکور» انجام گرفت و نشان داد که سطح سواد اعضای شورا می‌تواند به موفقیت آنان در امور اجرایی نقاط روستایی کمک کند، ولی به عنوان تنها عامل موفقیت شوراهای اسلامی روستا نمی‌تواند تلقی شود. داده‌های پرسش نامه در ۲۲ روستای مورد مطالعه در شهرستان دیر، نشان داد که مردم به طور کامل، از عملکرد شوراهای اسلامی روستا، رضایت ندارند.

واژگان کلیدی: مدیریت روستایی، شورا، روستا، مشارکت، سازمان‌های محلی، توسعه روستایی.

مقدمه

رفاه و خوشبختی، گسترش فرصتها و ظرفیت‌های بالقوه، تواناسازی همه مردم برای سازماندهی فضای خویش و تواناسازی برای انجام کار گروهی است (رضوانی، ۱۳۸۳، ص ۱۴).

در طول تاریخ، روستاهای ایران توسط «کدخدا به عنوان نماینده مالک» و برخاسته از میان مردم و با رای غیر مستقیم مردم، توسط مالک انتصاب می‌گردید. کدخدا توسط مالک عزل و نصب می‌شد، ولی رضایت مردم باید در نظر گرفته می‌شد. در حقیقت کدخدا به مثابه فیلتری در مقابل خواسته‌های مالکان محسوب می‌گردید و با در نظر گرفتن منافع مالک جانب مردم را می‌گرفت. قانون مشروطیت نیز بر مدیریت روستاها با توجه به نقش سنتی کدخدا صحنه گذاشت. از این پس کدخدا رسمیت یافت، ولی توسط مالک عزل و نصب می‌شد. می‌توان پذیرفت که وجود «نهادهای محلی و مردمی» مانند «شوراها» در شرایط موجود جامعه روستایی، هم از لحاظ پرکردن خلأ مدیریتی پس از «اصلاحات ارضی» و دگرگونی در ساختار اجتماعی روستاها و همچنین در آشنا کردن روستاییان با رویه‌های دموکراتیک و هم به لحاظ بوجود آمدن مکانیزمی در تقویت «مشارکت‌های سازمان یافته مردم» در طرح‌های توسعه‌ای می‌تواند شروع خوبی باشد؛ در این زمینه «توانایی فنی و مدیریتی حکومت محلی»، «مشروعیت سیاسی در تصمیم‌گیری»، «دسترسی به منابع» و «داشتن چارچوب حقوقی» از شرط‌های اصلی تحقیق مدیریت محلی است و یکی از ابزارها برای مدیریت محلی، شوراهای روستایی هستند به طوری که قانون برنامه سوم توسعه اجتماعی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳-۱۳۷۹) تاکید دارد که شورا نهاد مردمی است که به مثابه واسط و تسهیل‌کننده رابطه مردم با دولت عمل می‌کند.

از این رو، با شناسایی نقاط قوت و ضعف این نهاد، می‌توان با گسترش فرصت‌ها و کاهش تهدیدها، دستیابی به توسعه پایدار را تسهیل کرد. تجربه شورایی شدن روستاها و سپردن امور مردم به مردم، فرصتی برای آزمون مردم در ساختن جامعه‌ای بر اساس نیازها و اولویت آنان است. یکی از موضوعات اساسی در زمینه «مدیریت یکپارچه روستایی»، توجه اصولی و کارآمد به

در شرایطی که قرن بیستم به پایان رسیده است، هنوز توسعه روستایی در بیشتر کشورها از جمله کشور ما، با مسائل و مشکلات متعددی مواجه است؛ زیرا که راهبردها، مدل‌ها و راهکارهای گذشته در زمینه توسعه روستایی موفقیت آمیز نبوده و نتواسته است مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست را تامین کند. این مساله باعث شده است که در سال‌های اخیر توسعه روستایی بار دیگر مورد توجه قرار گیرد و نظریه پردازان، برنامه ریزان و مجریان حکومتی درصدد برآیند، تا با ارائه راهکارها و استراتژی‌های جدید، از معضلات و مسائلی که نواحی روستایی گریبانگیر آن می‌باشند، بکاهند (مهدوی، ۱۳۸۴، ص ۲). یکی از راهبردهایی که اخیراً در اغلب کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته و حتی در برخی از کشورها به اجرا درآمده و نتایج مثبتی هم به همراه داشته، مدیریت روستایی است. در هر دوره‌ای به تناسب نیازهای کشور، توجه حکومت‌ها به برخی موضوعات جلب شده و بقیه فعالیت‌های حیات جمعی روستاییان به حال خود رها شده و هیچ ساماندهی انجام نگرفته است که مدیریت روستایی نمونه‌ای از آن می‌باشد. در واقع، «شورا» نهاد مردمی است که به مثابه «واسط و تسهیل‌کننده رابطه مردم با دولت» عمل می‌کند. از این رو با شناسایی نقاط قوت و ضعف این نهاد، می‌توان با گسترش فرصت‌ها و کاهش تهدیدها، دستیابی به توسعه پایدار را تسهیل کرد. تجربه شورایی شدن روستاها و سپردن امور مردم به مردم، فرصتی برای آزمون مردم در ساختن جامعه‌ای بر اساس نیازها و اولویت‌های آنان است.

مبانی نظری

«نقش و جایگاه روستاها در فرآیندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی» در مقیاس محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی و پیامدهای توسعه نیافتگی مناطق روستایی، موجب توجه به «توسعه روستایی» گردیده است (ازکیا و دیگران، ۱۳۸۳، ص ۲۷). توسعه روستایی، فرآیند افزایش انتخاب مردم، گسترش مشارکت مردمی، تواناسازی برای تصمیم‌گیری در شکل دهی به فضای خویش، افزایش

سازمان‌های محلی و غیر دولتی مانند NGOها و تشکل‌های خودجوش محلی برای مشارکت در امور روستایی و برنامه ریزی در امور اجرایی مختلف می‌باشد؛ لیکن عدم استفاده از نیروهای خودجوش متشکل محلی، عدم رهبری صحیح و جذب افراد مستعد، باعث از دست رفتن فرصت‌های مشارکت مردمی شده است.

مواد و روش‌ها

اهدافی که در این پژوهش دنبال می‌شود، شامل موارد زیر است: رابطه بین میزان سواد اعضای شورای اسلامی و پیشرفت در امور اجرایی در ارتباط با توسعه روستایی و نقش قدرت نفوذ بیشتر و تخصص بالا در مدیران روستایی جهت سوق دادن منابع به روستاها مشخص شود. فرضیه ای که در این پژوهش می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد، شامل فرضیه زیر است: «بین سطح سواد، تخصص لازم اعضای شوراهای اسلامی و میزان عملکرد موفق آنها در راستای توسعه روستایی رابطه معنا داری وجود دارد.» در این پژوهش جهت بررسی چالش‌های مدیریت روستایی و ارزیابی عملکرد شوراهای اسلامی روستا، از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. ابزار گردآوری اطلاعات نیز شامل منابع و مدارک علمی از جمله فیش برداری از کتاب‌ها مقالات، آمارنامه ها، طرح‌ها، گزارش‌ها، رساله‌های دکتری و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و «پیمایش میدانی» از طریق پُرکردن «پرسش‌نامه» و «مشاهده آزاد و علنی» می‌باشد.

یافته‌های تحقیق

نخستین قانون «شوراهای روستا» در تاریخ ۱۳۵۸/۴/۳۱، در «شورای انقلاب» به عنوان «قانون شوراهای محلی» به تصویب رسید، ولی به اجرا در نیامد. دومین قانون در سال ۱۳۶۱ در ۵۳ ماده به تصویب رسید که نحوه تشکیل شوراهای را بیان کرد، ولی مفاد آن اجرا نشد. در این فاصله جهادگران روستایی، با توجه به اینکه هنوز آیین‌نامه مربوطه اجرا نشده بود، دست به کار انتخاب شوراهای زدند و تا سال ۱۳۶۴ بیش از ۴۰ هزار روستای کشور از طریق ۳۵ هزار شورای روستا زیر پوشش قرار گرفت. تا اینکه در سال

۱۳۷۵ با تصویب قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی توسط مجلس شورای اسلامی، زمینه برای برگزاری انتخابات شوراهای فراهم شد، که در روستاهای بالای ۱۵۰۰ نفر ۵ نفر و روستاهای کمتر از ۱۵۰۰ نفر، ۳ نفر به مدت ۴ سال انتخاب شدند. در روستاهایی که جمعیت آنها از ۲۰ خانوار کمتر می‌باشد، یک نفر به عنوان نماینده بخشدار جهت آبادانی و توسعه روستا فعالیت می‌کند.

مدیریت روستایی در ایران

نظام مدیریت ایران طی سالیان طولانی به لحاظ ساختارهای اجتماعی، تحولات و دگرگونی‌های پیچیده‌ای داشته است. قانون کدخدایی به طور غیر رسمی در روستاها وجود داشت و انقلاب مشروطیت بر آن صحنه گذاشت و قانون کدخدایی وارد مرحله رسمی تری شد. کدخدا در هر صورت توسط مالک عزل و نصب می‌شد. کدخدا نماینده رسمی مالک بود؛ لیکن انتخاب کدخدا توسط مالک بود، ولی باید رضایت عموم را در پی داشته باشد. تا قبل از مشروطیت مدیریت امور مختلف روستایی، کاملاً غیر دولتی بوده و عناصری مانند کدخدا، سالار، سربنه و غیره مدیریت امور روستایی را بر عهده داشتند. با تصویب آئین‌نامه کدخدایی در سال ۱۳۱۴ ه.ش مدیریت روستایی وارد مرحله جدیدی شد. طبق این آئین‌نامه، اداره امور ده به کدخدا واگذار شد. اما خلاء مدیریت کارآمد و اصولی در روستاها در تمامی ادوار به خصوص تا سال ۱۳۴۰ ه.ش و در دهه‌های اخیر مشکلات عدیده‌ای را برای روستاها ایجاد کرده است. نهایتاً در سال ۱۳۵۴ ه.ش کدخدا از مدیریت روستایی حذف شد. با رویداد اصلاحات ارضی، مالک از مدیریت روستایی کنار رفت و دولت جای آن را گرفت و روستاها با نهادهای شهری آشنا شدند و شرکت‌های تعاونی‌های روستایی با توجه به اصول و قوانین تشکیلاتی خود، به عنوان یکی از نهادهایی بود که در امور روستایی مشارکت داشت (ماهنامه دهیاری‌ها؛ شماره ۳، ۱۳۸۲، صص ۱۰-۸). با پیروزی انقلاب اسلامی، در این زمینه اقدامات مهمی صورت گرفت که قانون تشکیل شوراهای اسلامی، قانون اصلاح تشکیل شوراهای اسلامی، قانون تشکیل وظایف و انتخاب شوراهای اسلامی و شهردار و تشکیل خانه

همیار و دفتر عمران روستایی نمونه از آنها است. سلسله مراتب مدیریت روستایی در ایران نشان می‌دهد که در راس مدیریت روستایی، بخشدار می‌باشد و شورای اسلامی و دهیار در رده پایین تری از این سلسله مراتب قرار دارند.

معرفی شهرستان دیر

این شهرستان در محدوده مختصات جغرافیایی $49^{\circ} 40'$ تا $51^{\circ} 5'$ طول شرقی و $27^{\circ} 5'$ تا $28^{\circ} 20'$ عرض شمالی واقع شده است. مساحت شهرستان دیر حدود ۲۳۳۳ کیلومتر مربع است، مرکز آن، بندر دیر می‌باشد که در فاصله ۲۰۷ کیلومتری جنوب شرقی شهر بوشهر قرار گرفته است. راه اصلی بوشهر - بندر عباس در فاصله ۱۵ کیلومتری مرکز این شهرستان می‌گذرد که موقعیت مناسب ارتباطی برای آن فراهم نموده است. شهرستان دشتی در سمت شمال آن، شهرستان کنگان و خلیج فارس در سمت جنوب آن، خلیج فارس در سمت مغرب و شهرستان‌های کنگان و دشتی در شرق آن قرار دارند. این شهرستان به مرکزیت دیر دارای سه شهر (دیر، بردخون و آبدان)، دو بخش و ۹۳ آبادی می‌باشد. از این تعداد آبادی، ۱۱ آبادی خالی از سکنه و ۲۳ آبادی، با کمتر از ۲۰ خانوار می‌باشد. مرکز شهرستان دیر، شهر دیر است و بخش‌ها و دهستان‌های آن عبارتند از: بخش مرکزی (شامل دهستان‌های حومه و آبدان)، بخش بردخون (شامل دهستان‌های بردخون و آبکش).

جمعیت شهرستان دیر در سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ به ترتیب ۳۷۰۱۷ و ۴۱۹۸۶ نفر بوده است، که این میزان در سال ۱۳۸۵ به ۴۸۶۳۶ نفر رسیده است. جمعیت شهری و روستایی این شهرستان در سال ۱۳۷۵ برابر ۱۶۰۰۸ و ۲۵۷۱۸ نفر بوده

است، که ۳۸/۱ درصد شهرنشین و ۶۱/۳ درصد روستا نشین بود. جمعیت شهری و روستایی این شهرستان در سال ۱۳۸۵ به ترتیب به ۲۸۸۹۳ و ۱۹۷۰۰ نفر می‌باشد که ۴۳ نفر باقی مانده غیر ساکن می‌باشند. نسبت جنسی در این شهرستان برابر با ۱۰۲.۴ و بعد خانوار ۴.۸ نفر می‌باشد. جمعیت روستایی شهرستان دیر برابر با ۱۹۷۰۰ نفر می‌باشد، که از این تعداد ۹۸۲۸ نفر را مرد و ۹۸۷۲ نفر را زن تشکیل می‌دهد.

بررسی کارکرد و عملکرد شوراهای اسلامی روستا

با توجه به اینکه سه دوره از عمر شوراهای در حال سپری شدن است، تحلیلی از عملکرد آنها در این شهرستان ضروری به نظر می‌رسد. روستاهای شهرستان دیر همراه با اولین دوره از تشکیل شوراهای اسلامی روستا، دارای شورا شدند. در بیشتر این روستاها، در دوره‌های بعدی دفتر دهیاری مستقر شد. در این رابطه، ۵ گویه جهت تحلیل عملکرد شوراهای اسلامی روستا در نظر گرفته شد. اقدامات انجام شده توسط شوراهای اسلامی روستا در زمینه خشکسالی، حفظ نظم و امنیت روستا، اقدامات صورت گرفته در زمینه‌های مختلف آموزشی (برگزاری کلاس‌های آموزشی مانند سواد آموزی، موسیقی، رایانه، نظارت بر مهدهای کودک، ساخت و نگهداری و تجهیز مدارس، کلاس‌های درس و امور مربوط به آن، برگزاری جلسات با مدیران مدارس، بهبود شیوه‌های تدریس در مدارس روستاها، تخصیص امکانات و منابع بیشتر به مدارس)، اقدامات انجام شده در زمینه اقتصادی (ایجاد اشتغال، بهبود وضع درآمد کشاورزان) و نحوه تعامل با ادارات مختلف و ارتباط مستمر آنها با نهادهای مربوط به امور روستایی جهت پیشبرد امور روزانه روستاییان از

جدول ۱. درصد توزیع فراوانی مربوط به ارزیابی نمره‌ای شوراهای: مآخذ: پیمایش میدانی، ۱۳۸۸.

گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
خشکسالی	۳/۷	۵/۴	۲۰/۷	۴۱/۸	۲۸/۴
نظم و امنیت	۶/۴	۱۵/۴	۲۸/۴	۳۶/۷	۱۳/۱
آموزش	۶	۱۲	۳۳	۳۵/۴	۱۳/۶
اقتصادی	۱۰/۶	۱۱/۸	۱۹	۳۸/۳	۲۰/۳
تعامل با ادارات	۷/۵	۶/۶	۲۲/۷	۳۹/۶	۲۳/۶

جمله گویه هایی می باشند که جهت ارزیابی عملکرد شوراهای اسلامی در شهرستان دیر مورد بررسی قرار گرفته اند. جدول شماره ۱، صورت کلی از این ارزیابی را نشان می دهد.

همان طوریکه جدول شماره ۱ نشان می دهد، در زمینه مسائل خشکسالی و تلاش شوراهای اسلامی روستا، جهت مقابله با آن، ۴۱/۸ درصد اعتقاد داشتند که شوراهای اسلامی روستا در این زمینه، توانسته اند فعالیت زیادی داشته باشند؛ ولی افراد نمونه در روستا، به طور کامل از این وضعیت راضی نیستند. در زمینه نظم و امنیت روستا، ۳۶/۷ درصد از افراد نمونه روستا از عملکرد شورا در این زمینه راضی هستند، ولی توزیع فراوانی، نشان می دهد که این موضوع در تمامی روستاها به صورت جدی پیگیری نشده است. در زمینه مسائل آموزشی (برگزاری کلاس های آموزشی مانند سواد آموزی، موسیقی، رایانه، نظارت بر مهد های کودک، ساخت و نگهداری و تجهیز مدارس، کلاس های درس و امور مربوط به آن، برگزاری جلسات با مدیران مدارس، بهبود شیوه های تدریس در مدارس روستاها، تخصیص امکانات و منابع بیشتر به مدارس) نیز طبق نظرات پاسخگویان، عملکرد شورا نسبتا خوب بوده است، ولی درصد رضایت افراد نمونه، حاکی از فعالیت نسبی شوراهای اسلامی روستا در این زمینه می باشد. در زمینه مسائل اقتصادی (ایجاد اشتغال، بهبود وضع درآمد کشاورزان و غیره) و تعامل با ادارات نیز فراوانی ها بین تمام طیف ها توزیع شده است و به طور کلی از نظر پاسخگویان عملکرد نسبتا خوبی داشتند. به طور کلی گویه هایی که جهت ارزیابی عملکرد شوراهای اسلامی روستا در نظر گرفته شده است، از مهمترین گویه

هایی است که می توان عملکرد شوراهای اسلامی روستا در شهرستان مورد مطالعه را تحلیل نمود. از نظر افراد نمونه در روستا، شوراهای اسلامی روستا در این چند گویه توانسته اند تا حدودی موفق عمل کنند، ولی به طور کامل نتوانستند رضایت روستاییان را جلب کنند.

بررسی ها در رابطه با رضایت روستاییان از اعضای شورای اسلامی روستای خویش، نشان می دهد که ۶۷/۵ درصد از پاسخگویان، از عملکرد شورای اسلامی روستای خود راضی نبودند و تنها ۲۳/۵ درصد از عملکرد شورای روستای خود راضی بودند. مشاهدات در رابطه با ارزیابی نمره ای اعضای شورای اسلامی روستا نشان می دهد که ۱۳/۳ درصد افراد نمره بین ۰-۲۵، ۳۰/۶ درصد افراد نمره بین ۲۵-۵۰، ۳۹/۹ درصد افراد نمره بین ۵۰-۷۵ و ۱۶/۲ درصد افراد نمره بین ۷۵-۱۰۰ را برای اعضای شورای اسلامی روستای خویش در نظر گرفته اند. جدول شماره ۲، گویای این واقعیت است.

بررسی چالش های شوراهای اسلامی روستا

شورا نهاد مردمی است که به مثابه واسطه و تسهیل کننده رابطه مردم با دولت عمل می کند. از این رو با شناسایی نقاط قوت و ضعف این نهاد، می توان با گسترش فرصت ها و کاهش تهدیدها، دستیابی به توسعه پایدار را تسهیل کرد. تجربه شورایی و سپردن امور به مردم، فرصتی برای آزمون مردم در ساختن جامعه ای بر اساس نیازها و اولویت آنان است. این تجربه همچنین، موقعیتی در کاهش تصدی گری دولت به شمار می رود. از این رو با شناسایی عوامل موثر و تقویت کننده شوراهای روستا، می توان به برنامه ریزی های کلان تر امور مربوط به شوراها نایل شد. محصل این مکانسیم گامی در توسعه

جدول ۲. توزیع فراوانی در رابطه با ارزیابی نمره ای شوراها؛ ماخذ: پیمایش میدانی، ۱۳۸۸.

طیف	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
۰-۲۵	۴۴	۱۳/۳	۱۳/۳
۲۵-۵۰	۱۰۱	۳۰/۶	۴۳/۹
۵۰-۷۵	۱۳۱	۳۹/۹	۸۳/۸
۷۵-۱۰۰	۵۴	۱۶/۲	۱۰۰
مجموع	۳۳۰	۱۰۰	۰

یکپارچه روستایی و یاری رساندن به اقشار روستایی و بهبود وضعیت روستاها به شمار می‌رود (تورانی، ۱۳۸۵، ص ۱۰).

این امر زمانی محقق می‌شود که نهاد شورایی از ساختار سیاسی و اداری قوی برخوردار بوده و از حمایت قانونی دولت برخوردار باشد. از طرفی، شوراهای اسلامی روستا باید در بین مردم جایگاه قانونی مناسب داشته باشند تا بتوانند در این زمینه کارایی مناسب داشته باشند. در زیر به برخی از چالش‌های اساسی شوراهای اسلامی روستا در شهرستان دیر پرداخته می‌شود:

۱. «عدم جایگاه قانونی مناسب»: اصولاً هر نهادی اگر در بین عامه و همچنین در جامعه بروکراسی از جایگاه محکم و قانونی برخوردار باشد، مطلقاً هم‌کارکردش بهتر و هم روحیه‌کاری آنها بیشتر می‌شود. شوراهای اسلامی روستا عملاً از هیچ‌گونه جایگاه اجتماعی و حمایتی برخوردار نیستند. این امر روحیه‌چندانی را برای تحول محیط روستایی برای آنها باقی نخواهد گذاشت. در فرانسه شوراهای از چنان جایگاهی برخوردارند که می‌توانند در باره موضوعات مربوط به منافع محلی، حتی اگر در صلاحیت آن نباشد، اظهار نظر کنند. برای مثال، شورا می‌تواند از فرماندار درخواست تعطیلی انبار کاغذهای مستعمل را بدهد (عباسی، ۱۳۸۷، ص ۲۸۴). علی‌رغم تفویض اختیارات اجرایی برای جبران واحدهای خارج از مرکز، همواره به علت عدم اعطای اختیارات کافی برای انجام امور پشتیبانی و موقوف شدن انجام عملیات به تامین برخی از امکانات و تجهیزات از مرکز، عملاً تفویض اختیار خنثی و بی‌اثر می‌ماند (همدمی‌مقدم، ۱۳۸۶، ص ۶۱). بنابراین شوراهای اسلامی روستا که به نظر می‌رسد، فقط روی کاغذ از حق تفویض اختیار و جایگاه قانونی برخوردار هستند، در عمل هیچ‌گونه جایگاهی برای آنها در سلسله مراتب مدیریتی روستا مشخص نیست. با توجه به داده‌های میدانی و پرسش‌نامه‌ها، ۳۱/۸ درصد از اعضای شوراهای اسلامی روستاهای مورد مطالعه به این امر اعتقاد داشتند. از نظر آنها، شوراهای اسلامی نه در بین مردم و نه در ادارات مربوطه، جایگاه اجتماعی و قانونی مناسب ندارند. در ارتباط با مردم، شاید عدم تحول در قبل و بعد از

شوراهای، سودجویی برخی از اعضای شورا از مهر و امضای شورا و غیره، از دلایل بدبینی مردم روستایی به این نهاد مردمی باشد.

۲. «عدم استقلال مالی و منابع مالی مستمر»: شوراهای اسلامی روستا به دلیل نوپا بودن، منبع تامین‌کننده مالی مشخصی ندارند و این خود، باعث مشکلات عدیده‌ای می‌شود. کُند شدن پیشرفت کارهای عمرانی و امور زیربنایی در روستاها نمونه‌ای از آن است. از طرفی دولت نمی‌تواند تمام هزینه‌های مربوط به تاسیسات و زیرساخت‌های نواحی روستایی را پوشش دهد، از طرفی دیگر روستاییان نیز توان مالی شان در آن حدی نیست که در کارهای عمرانی مشارکت کنند؛ بنابراین ایجاد منابع مالی مستمر و مطمئن برای شوراهای اسلامی روستا می‌تواند بسیاری از مشکلات مالی و عمرانی را حل نماید. همان‌طور که جدول شماره ۴ نشان می‌دهد، برخی از روستاها در هر سه دوره، هیچ‌گونه اعتباری از دولت و یا کمک‌های مردمی دریافت نکرده‌اند. برای مثال روستاهای جبرانی، اولی شمالی، لمبدان پایینی، حاجی آباد، لمبدان بالایی، اولی جنوبی، ملا سالمی، مل‌گاه، گشی، سرمستان، جاشک و کناری از روستاهایی هستند که با وجود داشتن چندین مصوبه، از اعتبارات لازم جهت اجرای این مصوبات برخوردار نبوده‌اند. بنابراین تا زمانی که مشکل منابع مالی شوراهای اسلامی روستا حل نشود، از آنها نباید انتظار داشت که روستاها را به سمت آبادانی و عمران پذیری سوق دهند. چرا که عملاً هیچ‌گونه منابع مالی جهت اجرای کارهای عمرانی در اختیار شوراهای اسلامی روستا قرار ندارد. از نظر اعضای شورای اسلامی روستاهای نمونه، مشکل منابع مالی می‌تواند در امر مدیریتی روستاها خللی وارد کند، طوری که ۵۴/۵ درصد از اعضاء عدم منابع مالی مستمر و پایدار را به عنوان مشکل اصلی نهاد شورایی ذکر کردند. از طرفی ۹۰/۹ درصد از اعضاء نیز اعتقاد داشتند که تنها به کمک دولت می‌توان این مشکل را حل نمود و روستاها را در مسیر پیشرفت و توسعه قرار داد.

۳. «عدم وجود سیستم مدیریت مشارکتی»: در کشور چین، تا قبل از سال ۱۹۷۹، بحث کارگران، بدون توجه به جنبه‌های مختلف در روستاها و مزارع این کشور مطرح

شد. اما پس از این تحول موسسات و نهادهایی ناشی از مشکلات، به صورت مستقیم در مدیریت و سازماندهی فعالیت هایی بوجود آمد. در این روند، رهبری، برنامه ریزی و مدیریت بر عهده موسسات و حتی در مقیاس کوچکتر بر عهده روسای خانوار گذاشته شد، که بر اساس نظام جدید، ترکیب اولیه مدیریت به شکل جدید درآمد و توزیع فضاها و نتایج فعالیت ها تاکید گردید (قدیری معصوم، ۱۳۸۳، ص ۸). در محدوده مورد مطالعه، همان طور که ذکر شد، به دلیل مشکلات ناشی از عدم برخورداری از منابع مالی، در زمینه مشارکت موفقیتی حاصل نشده است. مدیریت مشارکتی توسط شوراهای اسلامی روستا و دهیاران از یک طرف و مردم و نهادهای مردمی از طرف دیگر، می تواند در توسعه یکپارچه روستایی تاثیر گذار باشد و روستاها را به سوی آبادانی پیش ببرد. امروزه روستاهای کشور ما از نبود مدیریت مشارکتی رنج می برند. در رابطه با مدیریت مشارکتی در قالب دهیار و شوراهای اسلامی روستا، ۷۷/۳ درصد از اعضای شورای اسلامی روستاهای نمونه، اعتقاد داشتند که مشارکت دوسویه، «کم» می باشد.

۴. «عدم شکل گیری انجمن های محلی»: عدم تشکیل نهادهای مختلف مردمی در محیط های روستایی بر پایه استعدادها و ظرفیت های موجود از دیگر مشکلات در سیستم مدیریتی شوراهای اسلامی روستا می باشد. نهادهای شورایی، یعنی مشارکت مردم و دولت و شوراهای محلی جزء گروه مردم است و برخاسته از مردم می باشد. در محیط های روستایی انجام امور مختلف را می توان بر عهده نهادهای مختلف گذاشت که با تقسیم کار و استفاده از نیروهای فعال این نهادها می توان به سطح قابل قبولی از پیشرفت در محیط های روستایی رسید.

۵. «تضاد قانونی»: در یک نظام غیر متمرکز، بین اهداف ملی و اهداف محلی یک مجموعه گسترده ای وجود دارد که تفکیک دقیق این اهداف به لحاظ ارتباط سیستمی آنها میسر نمی باشد و باعث شده که بین دولت و شوراهای تضادهای قانونی ایجاد شود که برای پرهیز از این تضاد، شوراهای نیاز به یک اولویت بندی مسایل در مسیر توسعه منطقه ای خود هستند که در سه دسته قابل بررسی

است. دسته اول، بیشتر آثار محلی دارد و کمتر ملی قلمداد می شود. دسته دوم، هم آثار محلی و هم آثار ملی دارد. دسته سوم، بیشتر آثار ملی پرننگ تر است که دولت های ملی نیازمند تمرکز بر این مسایل هستند ولی با توسعه نظام محلی و تمرکز زدایی می توان بخشی از آنها را به شوراهای انتقال داد (همدمی مقدم، ۱۳۸۶، صص ۸۰-۷۹). طبق گفته های اعضای شورای اسلامی روستاهای مورد مطالعه، با تشکیل شوراهای اسلامی روستا، وظایف ادارات دولتی در زمینه مدیریت توسعه روستایی به صورت قانونی به نهاد شورایی واگذار نشده است. حداقل وظایفی که می تواند آثار محلی در یک منطقه داشته باشد باید به شوراهای واگذار شود تا هم از تمرکز تصمیم گیری ها و وظایف کاسته شود و هم نیازهای محلی سنجیده شده و در مورد آنها تصمیمات شورایی گرفته شود. ۵۴/۵ درصد از اعضای شورای اسلامی روستای شهرستان دیر، اعتقاد داشتند که با تشکیل نهاد شورایی، این وظایف، تا حدودی به شوراهای اسلامی روستا واگذار شده است؛ در حالی که می توانست تمام تصمیم گیری های محلی به نهاد شورایی واگذار شود و یک تمرکز زدایی در تصمیم گیریها صورت بگیرد.

۶. «کمبودهای نرم افزاری»: کمبودهای نرم افزاری از دیگر معضلاتی است که شوراهای اسلامی و دهیاران به آنها مجهز نشده اند. اگر می خواهیم مدیریت روستایی، همگام با علم روز باشد و از نتایج و دستاوردها در زمینه کشاورزی، گردشگری، استقرار صنایع، حفظ محیط زیست، حفاظت از طبیعت روستا و غیره، جهت توسعه روستایی استفاده کند، باید از تکنولوژی و فناوری روز بهره مند شود. عملی شدن این موضوع در نواحی روستایی یعنی آموزش مدیران روستایی و بالا بردن تخصص آنها به صورت غیر مستقیم و مفید. مدیران محلی نیازمند آموزش و پژوهش در ابعاد مختلف توسعه روستایی می باشند. ورود سیستم های اطلاعاتی و نرم افزاری در نواحی روستایی می تواند این نیاز را برطرف کند. با توجه به اینکه ۴۱/۴ درصد از اعضای شوراهای اسلامی روستاهای نمونه زیر دیپلم بوده، بنابراین عدم آشنایی این اعضا از اهمیت سیستم های نرم افزاری و کاربرد آن در نواحی روستایی از مشکلات اساسی در این زمینه

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۶ پاییز و زمستان ۱۳۸۹
No.26 Autumn & Winter

می باشد. با آشنایی مدیران محلی با نرم افزارهای مختلف، می توان از علم روز، جهت توسعه پایدار روستایی استفاده نمود. آن دسته از افراد هم که از لحاظ سطح سواد بالای دیپلم (۱۵/۵ درصد فوق دیپلم و ۱۳/۷ درصد لیسانس) می باشند، به دلیل اشتغال در ادارات دولتی و یا اموری که بیشتر وقت خود را صرف آن می کنند، توانایی استفاده از نرم افزارها و علم روز جهت توسعه هماهنگ روستایی را ندارند.

عدم برنامه جامع توسعه روستایی، منحصر شدن فعالیت شوراها به توزیع کالا و اقدامات فرعی دیگر، نهادینه نشدن فرهنگ انتخاباتی و تصمیم گیری های سیاسی، پایین بودن میزان سواد بعضی از اعضای شورا، عدم عنایت به تولید در محیط روستایی، تداخل وظایف و تعدد در مراکز تصمیم گیری و موارد مشابه، از دیگر چالش های مدیریت روستایی در کشور و در منطقه مورد مطالعه می باشد. لزوم یک مشارکت واقعی به نوبه زیادی به حمایت های دولت و همین طور به مشارکت های مردمی وابسته است. عوامل دیگر مانند دانش و آگاهی اعضای شورا، عدم اختلافات قومی و قبیله ای در نواحی روستایی و همچنین بین اعضای شورای اسلامی روستا، تعامل سیستمی بین مدیران هم دست و فرادست شوراهای روستا و غیره از موارد قابل ذکر می باشد. مواردی که به عنوان چالش های مدیریت روستایی ذکر شد، با شدت متفاوت اثرات خود را در نواحی روستایی نشان می دهد. با از بین بردن این چالش ها می توان روستاها را به سوی توسعه یکپارچه و هماهنگ سوق داد.

آزمون فرضیه پژوهش

«رابطه معناداری سطح سواد و تخصص اعضای شورای اسلامی روستاهای نمونه»، تنها در شناسایی کمبودها و ارائه راه حل های منطقی در این زمینه و در زمینه نظارت بر طرح های عمرانی می باشد؛ بنابراین، اینکه فقط میزان سواد و تخصص بالای مدیریتی اعضای شورا باعث توسعه یافتگی روستایی می شود، با درجه آزادی ۳ و سطح آلفا ۰/۲۲ و ضریب اطمینان ۹۵ درصد مورد قبول افراد نمونه واقع نمی شود و H_0 را نتیجه می دهد. این نشان می دهد که علاوه بر این، قدرت نفوذ و روابط

دوستانه اعضای شورا با مدیران فرادست و از طرفی مشارکتهای مردمی هم در توسعه یافتگی روستاها نقش دارد. همچنان که توزیع فراوانی ها نشان می دهد، تراکم داده ها در ردیف های خیلی زیاد و زیاد می باشد، ولی فراوانی های توزیع شده، نشان می دهد که میزان سواد نمی تواند به عنوان تنها عامل موفقیت شوراهای اسلامی روستا در امور اجرایشان باشد؛ چراکه در سلسله مراتب مدیریت روستایی عوامل دیگری نیز دخیل هستند که با توجه به بستر جغرافیایی و اقتصادی و فرهنگی هر ناحیه متفاوت است. با توجه به موارد بالا فرضیه دوم مورد قبول افراد نمونه واقع نمی شود. از طرفی توزیع فراوانی افراد نمونه نشان می دهد که می تواند بین این دو رابطه مستقیمی وجود داشته باشد، ولی نباید تاثیر عوامل دیگری که در بالا نیز به آن اشاره شد، نادیده گرفته شود.

تنها مدیرانی می توانند امکانات و منابع را به طرف روستاها سوق دهند که بتوانند برنامه های پنج ساله و طرح ها و پروژه هایی را جهت آبادانی روستا تهیه کنند. این امر شاید از عهده مدیرانی که دارای سواد و تخصص لازم باشند، بر می آید. در روستاهای نمونه، فرض بر این بود که عدم توانایی در جذب منابع و امکانات به روستا به دلایلی که به آنها اشاره شد، از مهمترین ضعف های نهاد شورایی باشد. بررسی توزیع فراوانی ها نشان می دهد که عدم توانایی در جذب مشارکت های مردمی، عدم انگیزه اعضای شورا جهت آبادانی روستا و اختلاف بین اعضای شورا نیز در روستاهای نمونه در سیستم مدیریت روستایی از شدت لازم بر خوردار می باشد. بنابراین تا زمانی که بین اعضای شورای اسلامی روستا اختلافات سلیقه ای و فردی وجود داشته باشد و شوراها انگیزه ای برای آبادانی روستا نداشته باشند، هر چند هم که از لحاظ سطح سواد در وضعیت مطلوبی باشند، ولی نمی توانند جوامع روستایی را در مسیر توسعه یکپارچه و هماهنگ هدایت کنند.

نتیجه گیری و جمع بندی

با توجه به مطالب ذکر شده شده، می توان نتیجه گرفت که هر نهاد نوپا در اوایل راه دچار یکسری از مشکلات در اداره امور، تصمیم گیری، و ابهام در اهداف می شود. شوراهای

اسلامی روستا نیز به دلیل نو پا بودن دچار یکسری از مشکلات و معضلات می‌باشند. از بین بردن این مشکلات نیاز به گذشت زمان و توجه بیشتر دولت و نهادهای دولتی دارد. عدم جایگاه قانونی مناسب، عدم استقلال مالی و منابع مالی مستمر، تقسیم بندی غیر اصولی اعتبارات بین نقاط روستایی، عدم وجود سیستم مدیریت مشارکتی، عدم شکل‌گیری انجمن‌های محلی، عدم استقبال مدیران توانا در مدیریت روستایی، تضاد قانونی و کمبودهای نرم افزاری از جمله مشکلاتی است که گریبانگیر نهادهای شورایی و مدیریتی در روستاهای شهرستان دیر می‌باشد. رابطه سطح سواد و تخصص اعضای شورای اسلامی روستا نیز تنها در شناسایی کمبودها و ارائه راه حل‌های منطقی در این زمینه و در زمینه نظارت بر طرح‌های عمرانی می‌باشد. در این رابطه عوامل دیگری نیز دخیل هستند که قدرت نفوذ و روابط دوستانه اعضای شورا با مدیران فرادست و مشارکت‌های مردمی از جمله آنها می‌باشد. با تشکیل شوراهای اسلامی روستا، مدیریت روستایی وارد مرحله جدید شد. این تحول با نهادهای دولتی فرهنگ مشارکت مردمی و مدیریت مشارکتی و توجه به اصول اساسی و اختیارات و وظایف این نهاد می‌تواند تحولات اساسی در روستاها ایجاد کرده و روستاها را به سوی توسعه پایدار سوق دهد.

پیشنهادات و راهکارها

برای تحقق اهداف تحقیق و با توجه به برخی از چالش‌های اساسی شوراهای اسلامی روستا در مدیریت روستایی و با توجه به نتایج حاصله، اقدامات و راهکارهایی را در دو سطح منطقه‌ای و ناحیه‌ای، پیشنهاد و در زیر به آنها پرداخته می‌شود:

۱. «سطح منطقه‌ای»: در سطح منطقه‌ای توجه به مسائل زیر ضروری بنظر می‌رسد:

- افزایش توجه دولت به موضوع مدیریت روستایی بویژه شوراهای اسلامی روستا در قالب سیاست‌های اساسی توسعه روستایی یا برنامه‌های کلان کشور یا برنامه ملی توسعه و مدیریت روستایی، تدوین و اجرای طرح‌های جامع منطقه‌ای به منظور شناسایی امکانات و خدمات و

نارسایی‌های نقاط روستایی و واگذاری مدیریت این نارسایی‌ها به شوراهای اسلامی روستا.

- افزایش توجه دولت در اهمیت دادن به نهاد شورایی در تدوین برنامه‌های توسعه روستایی کلان کشور، با در نظر گرفتن مشارکت جوامع محلی، قوانین صریح و محکم و سازماندهی تشکل‌های مردمی از جمله NGOها، سمن‌ها. - هماهنگی و همکاری بین بخش‌های فرمانداری و دفتر امور روستایی استانداری جهت برگزاری کلاس‌های آموزشی برای اعضای شوراهای اسلامی روستا جهت آشنایی آنها با شیوه مدیریتی نوین و مدیریت مشارکتی و همچنین معرفی وظایف نهاد شورایی به آنها.

- یافته‌های توصیفی پژوهش مبین کم سواد اعضای شورا می‌باشد؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود برای رفع این مشکل به توسعه آموزشی و افزایش آگاهی‌های اعضای شورا، افزوده شود و در ارتقای بهره‌وری و کارایی نیروی انسانی و مدیریت شوراهای اسلامی روستا کوششی به عمل آید. امر می‌تواند به شکل‌های زیر صورت بگیرد: برگزاری کلاس‌های آموزشی و توجیهی توسط مدیریت امور اجتماعی و دفتر امور روستایی استانداری، انتشار ماهنامه‌ها توسط بخش‌های و توزیع این نشریات بین نهادهای شورایی، تاکید بر استفاده از شورا از تکنولوژی روز و الگو برداری از مدیریت روستایی در کشورهای دیگر، تعیین حداقل سطح سواد دیپلم برای کاندیدا شدن در انتخابات شوراها، نه اینکه فرد داوطلب فقط سواد خواندن و نوشتن داشته باشد.

- پیشنهاد می‌شود که تحقیقات وسیعی در زمینه تدوین سیاست‌های اجرایی در زمینه بهبود عملکرد شوراها در کشورهای موفق ارائه گردد و با ایجاد کمیته‌های برنامه ریزی در وزارت کشور با همکاری متخصصان و دانشگاهیان و اعضای شوراها، زمینه را جهت رفع مشکلات موجود در منطقه و کشور فراهم گردد.

۲. «سطح ناحیه‌ای»: در سطح ناحیه‌ای نیز لازم بنظر می‌رسد:

- نتایج تحقیق نشان داده است که شوراهای اسلامی روستا در زمینه پی‌گیری و نظارت بر خشکسالی، حفظ نظم و امنیت روستا، مسائل آموزشی، مسائل اقتصادی و رابطه و تعامل با ادارات مختلف به طور کامل

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۶ پاییز و زمستان ۱۳۸۹
No.26 Autumn & Winter

موفق نبودند و این مبین آن است که اعضای شورای اسلامی روستا یا به وظایف خود در این زمینه آشنایی نداشتند و یاد انجام آن کوتاهی می‌ورزند؛ لذا پیشنهاد می‌شود که برای توسعه آگاهی شوراها از قوانین و مقررات نظام شورایی با پی‌گیری برنامه‌های آموزشی شورا و تطبیق عملکرد آنان با وظایف قانونی و ارائه آنها به مردم، کوشا باشند و همچنین بر فعالیت شوراها نظارت صورت گیرد تا آنها به وظایف قانونی خود در این زمینه بی‌توجه نباشند.

- پیشنهاد می‌شود شوراهای اسلامی از راهکارهای زیر برای جلب مشارکت مردم استفاده کنند: جلب همکاری مردم در انجام امور مختلف عمرانی، فرهنگی، اجتماعی و محلی، شناسایی استعدادهای بالقوه افراد در نواحی روستایی و بالفعل نمودن آنها، ایجاد زمینه مناسب و بستر سازی برای مشارکت مردم، ایجاد صندوق و یا موسسات حمایتی شوراهای اسلامی در منطقه، توسعه به‌کارگیری مشارکت‌های فکری و ذهنی مردم و اجرایی کردن راهکارها و ایده‌های منطقی افراد به جای متداول شدن صرف مشارکت به صورت یدی و مالی و در نهایت دلسردی آنها از امر مشارکت.

- پیشنهاد می‌شود با توجه به ساختار سنتی مدیریت روستایی در برخی از نواحی روستایی، با نهادینه کردن فرهنگ مشارکت سیاسی، مردم را در انتخاب افرادی مناسب جهت مدیریت روستایی در قالب نهاد شورایی، کمک کرده و با این امر، زمینه برای حضور افراد با سواد و توانا در امر مدیریت نوین روستایی فراهم می‌شود.

- در نهایت با توجه به حساس بودن موضوع شوراها، لازم است برنامه ریزان و سیاست گذاران توسعه روستایی نسبت به امر شوراها بیش از پیش حساس بوده و نسبت به تقویت و حمایت آن توجه کافی مبذول دارند. با تاسیس دفتری به نام دفتر شوراها و دهیاری‌ها و مدیریت این دفتر توسط فردی متخصص و آشنا به نهاد شورایی و اخذ گزارشات ماهانه از شوراهای اسلامی روستا می‌توان به این امر دست پیدا کرد.

منابع

۱. ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۳) توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران، تهران، نشر نی.

۲. افتخاری، عبد الرضا و دیگران (۱۳۸۶) نگرشی نو به مدیریت روستایی با تاکید بر نهادهای تاثیر گذار، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲.
۳. تورانی، حیدر (۱۳۸۵) بررسی دلالت‌های نظریه‌ها و سبک‌های مدیریت در بروز نوآوری، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۵، سال پنجم.
۴. حسینی ابری، سید حسن (بی تا) کدخدا، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، بی تا، شماره ۵۰۰، صص ۶۴-۵۹.
۵. رضوانی، محمد رضا (۱۳۸۳) مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران، تهران، قومس، چاپ اول.
۶. سعیدی، عباس (۱۳۸۴) مبانی جغرافیای روستایی، تهران، سمت.
۷. طالب، مهدی (۱۳۶۷) شیوه‌های همیاری در جامعه روستایی ایران، تهران، دانشگاه تهران.
۸. عباسی، بیژن (۱۳۸۷) بررسی وظایف و اختیارات شوراهای شهر و روستا در فرانسه، تهران، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، ش ۴، صص ۲۹۵-۲۸۱.
۹. قاضی زاده، کاظم (۱۳۸۴) جایگاه شورا در حکومت‌های اسلامی، تهران، انتشارات عروج، چاپ اول.
۱۰. قدیری معصوم، مجتبی، و حیدریاچی، وحید (۱۳۸۳) بررسی محورها و چالش‌های مدیریت روستایی در ایران.
۱۱. همدی مقدم، یلدا (۱۳۸۶) ارزیابی عملکرد شوراهای اسلامی روستا در توسعه روستایی و عوامل موثر بر عملکرد آن (مطالعه موردی دهستان آلاداغ بجنورد)، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده جغرافیا.
۱۲. ماهنامه دهیاری‌ها؛ شماره ۳، ۱۳۸۲، صص ۱۰-۸.
۱۳. مهدوی، مسعود و علی اکبرکانی نجفی (۱۳۸۴) دهیاری‌ها تجربه ای دیگر در مدیریت روستاهای ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۳، صص ۳۹-۲۱.
۱۴. میسرا، آر. پی (۱۳۶۵) مشارکت مردمی، مجله جهاد، شماره‌های ۸۹ و ۹۳.

15. Helmut Richards: (1975), land reform and agro-business In Iran; Middle East report and information project,
16. Kendal Stiles: (2002) International support for NGOS in Bangladesh": some unintended consequences; vol. 30,